

УДК 8+008(470+571)=(161.2)

КІНДРАЧУК НАДІЯ,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історіографії і джерелознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

НАЦІОНАЛЬНЕ ПОНЕВОЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ РУСИФІКАЦІЇ МОВНО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ УРСР: 60-70-ті роки ХХ ст.

У статті досліджується русифікація та ідеологізація мовно-культурного простору українців протягом 60-70-х рр. ХХ ст., показано витіснення української мови повсюдним введенням російської, висвітлюється державна політика тоталітарного комуністичного режиму, спрямована на усунення національних відмінностей, зближення націй, досягнення їх повної єдності та створення "нероздільного радянського народу". Акцентовано, що всі свої зусилля радянська влада скеровувала на зміцнення російської національно-політичної переваги в Україні та втілення в життя тези про російську мову як "другу рідну". Із часом правляча компартійна верхівка значно звузила сферу застосування української мови й сформувала статус її меншовартості. Стрімко зменшувався відсоток українського друкованого слова, утравчав національне обличчя український театр, російська мова заповнювала програми радіо- та телеефіру. Однак проти процесів русифікації населення УРСР та "теорії двомовності" активно виступили українські педагоги, письменники, літературні критики, кінорежисери, художники, науковці, громадські діячі. Результатом протистояння між свідомою українською інтелігенцією і радянським бюрократичним апаратом стала поява шістдесятників, які в підсумку очолили національне відродження України кінця 1980-х - початку 1990-х рр.

Ключові слова: українці; українська мова; мовна політика; культура; національне поневолення; русифікація; радянська пропаганда; комунізм; опір; протистояння; українська інтелігенція.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Українська мова завжди була й залишається скарбницею духовної та культурної спадщини українського народу, невід'ємною ознакою його ідентичності. Саме в ній зберігається історична пам'ять та досвід нації, її світоглядні, етнічні й моральні цінності, віддзеркалюються споконвічні національні звичаї і традиції. Проте в радянські часи відбувалася руйнація національно-культурного буття українців. Тоталітарна держава розпочала всебічне витіснення української мови з усіх сфер життя суспільства. У цьому контексті потрібно зосередити увагу на 60-70-х рр. ХХ ст., які характеризуються боротьбою між радянським керівництвом, що плекало ідею створення "нового й нероздільного радянського народу", та українцями, котрі виступали за збереження рідної мови, культури та власної національної тотожності.

Зі здобуттям Україною державної незалежності, демократизацією суспільно-політичного життя суспільства, відкриттям доступу до багатьох архівних джерел з'явилася можливість вільного, неупередженого вивчення радянського минулого українського народу та розширення поля історичної свідомості громадян за рахунок раніше замовчуваної інформації про минуле. Зокрема, підвищилася увага до вивчення проблем впливу мовної політики на розвиток національної мови в попередні роки. У цьому контексті питання всебічного дослідження національного поневолення українців в умовах русифікації мовно-культурного простору УРСР протягом 60-70-х рр. ХХ ст. є надзвичайно актуальним і вимагає особливого підходу у вивченні.

Питання мовної політики в УРСР II пол. ХХ ст. частково висвітлено в працях О. Бажана [1], Л. Крупник

[8], Т. Пустовіта [14], О. Сергійчук [15], О. Тевікової [16], П. Штепи [23], М. Ярмоленка [24] та ін. У поле зору науковців потрапляли тільки окремі аспекти зазначеної теми, зокрема вивчення особливостей політики русифікації в Українській РСР та наростання опору радянській тоталітарній системі в роки застою, з'ясування мовної ситуації у вищих навчальних закладах республіки, показ української культури в контексті журнальної періодики окресленого періоду та ін. Однак у науковій літературі досліджувана тема досі залишається недостатньо вивченою, що дає нам можливість продовжити роботу в цьому перспективному напрямку.

Отже, **метою статті** є дослідження національного поневолення українців в умовах тотальної русифікації УРСР протягом 60-70-х рр. ХХ ст., аналіз впливу етномовної політики радянської тоталітарної держави на стан функціонування національної мови та культури, висвітлення боротьби української інтелігенції за збереження українського мовного простору як неодмінної умови існування й розвитку титульної нації України.

Виклад основного матеріалу. Ізолюваність від світу радянського соціуму, панування ідеології тоталітаризму, а також згортання процесів лібералізації в СРСР наприкінці 50-х рр. ХХ ст. перешкоджали радикальним, демократичним, культурним змінам в Україні. Творчість українських митців досліджуваного періоду зазнавала утисків та переслідувань з боку офіційних державних установ. Обмежувала світогляд українців і "залізна завіса", яка не давала їм змоги ознайомитися зі світовими досягненнями культури, освіти та науки, дізнатися про реалії, ідеї та цінності, якими жили люди за кордоном. Ідеологічна розбіжність західної і радянської куль-

тур значною мірою призвела до того, що для української культури недосяжними були відомі закордонні мистецькі форуми та й про успіхи українських митців на Заході майже нічого не знали. Нагороди, які українські митці здобували на Міжнародних фестивалях та конкурсах, а також авторитет і слава адресувались Радянському Союзу, який часто за кордоном іменувався Росією.

Привабливість української культури для багатомільйонного читача зменшувало штучне збіднення її минулих надбань і традицій [4, с. 112]. Так, під грифом "заборонених" для широкого загалу читачів, як і раніше, залишалася творча спадщина В. Винниченка, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Костомарова, Г. Чупринки, М. Вороного, І. Огієнка, Б. Грінченка та інших відомих українських письменників і політичних діячів, борців за українську національну ідею [18, арк. 6-13]. Жодне тогочасне видання "Кобзаря" не містило всіх творів Т. Шевченка, твори М. Хвильового востаннє друкувалися в Україні в 1933 р., а В. Винниченка - 1932 р. [16, с. 126]. Недоступними були й багато праць М. Грушевського та М. Драгоманова. Відомий український літературознавець, громадський діяч, дисидент І. Дзюба у своїй книзі "Інтернаціоналізм чи русифікація?" (1965 р.) зазначав: "М. Грушевський і М. Драгоманов, люди із світовим ім'ям і світовим визнанням, не відомі в своїй країні? Ім'я першого і досі під забороною, а з другого тільки недавно знята негласна заборона, але твори обох однаково не видаються, і дістати їх не можна. Парадоксальний факт: до революції, за умов одвертої антиукраїнської політики царату, були видані епохальні пам'ятки української історії та суспільної думки: "История русов", козацькі літописи - Величка, Граб'янки, Самовидця, - а тепер, ось уже кілька десятків років, вони не видаються, хоч давно стали бібліографічною рідкістю, і дістати їх неможливо навіть науковцям" [4, с. 112].

Тоталітаризм і панування офіційної ідеології зумовлювали обмежений розвиток різних сфер життя українців. Особливо виразно це простежувалося у сфері мовлення. Загальноновживаними мовами на території республіки були українська й російська, проте остання активно впроваджувалася в суспільне життя українців. До XXI з'їзду КПРС (1959 р.) русифікація відбувалася у двох напрямках: перший - наближення української мови до російської, другий - "підміна" української мови російською. Політика, яку проводив уряд щодо наближення української мови до російської з "перспективою" подальшого злиття мов, зазнала краху, у зв'язку з цим вирішено було головну увагу приділити другій програмі русифікації - впровадженню російської мови як мови міжнародного спілкування [15, с. 4]. Тогочасний представник української діаспори В. Свистун із цього приводу зазначав: "На Україні немає ніякої української держави... Усе тільки російською мовою. Українську культуру Москва нищить, а свою "московську" насаджує" [19, арк. 75].

До Міністерства освіти УРСР надходила значна кількість скарг, у яких українці висловлювали обурення існуванням великої кількості російськомовних дитсадків: "Поступаючи в садочки, наші діти не розуміють іншої мови, крім материнської (української), і не може бути виховного методу, коли вихователі звертаються до них у мові російській" [4, с. 123]. Проте подібні нарікання залишалися без відповіді. Офіційна мовна політика сприяла збільшенню російськомовних шкіл у мережі загальноосвітніх закладів й одночасному зменшенню кількості українських. У великих містах та індустріальних регіонах республіки, де проживало багато росіян і представників інших націй, було лише кілька українських

шкіл. Наприклад, у м. Торезі та м. Жданові Донецької обл., м. Комунарську Луганської обл. і м. Севастополі в Криму їх зовсім не було [12, с. 172; 174]. В м. Одесі в 1963-1964 навчальному році нараховувалося 34 школи з українською мовою навчання та 136 шкіл з російською [3, арк. 35]. Інтенсивний процес русифікації відбувався й у вищій школі. Починаючи з 1954 р. знання української мови перестало бути обов'язковою вимогою при вступі до ВНЗ УРСР. Негативно на національну освіту впливав і той факт, що весь навчальний процес у вищих навчальних закладах України вівся переважно російською мовою, хоча українці становили понад 60 % усіх студентів [10, с. 320]. У вишах не викладалася історія України, "а в книжках з історії України не можна було зрозуміти нічого, що ж насправді відбувалося в Україні, крім кількості випущених тракторів і дат партійних з'їздів. Щороку в УРСР випускалися десятки тисяч фахівців з дипломом історика, які не мали найменшого уявлення про історію землі, на якій вчилися..." [11].

Витісненню рідної мови з ужитку сприяла й книговидавнича політика радянської влади. Використання української мови, українських слів у друкованих виданнях та засобах масової інформації оцінювалося негативно, як таке, що може призвести до відриву української мови від російської [14, с. 187]. Частка україномовної друкованої продукції становила менше половини всіх видань. Так, наприклад, станом на 1960 р. в Україні із 7889 друкованих одиниць книг і брошур 3844 виходили українською мовою, через п'ять років (у 1965 р.) ситуація значно погіршується, оскільки серед 7251 друкованих одиниць книг і брошур українською виходить тільки 2998 [16, с. 286]. Фонди книжкових крамниць, кіосків і бібліотек склалися переважно з літератури, надрукованої російською мовою. Утисків зазнавала й українська наукова книга. Так, станом на 1962 р. АН СРСР видала 950 наукових праць, а АН УРСР - лише 142, з яких 87 % російською мовою [23, с. 190]. Український письменник, дослідник проблем розвитку української мови Б. Антоненко-Давидович, звертаючись до учасників республіканської конференції з питань культури української мови, котра відбулася 11-15 лютого 1963 р. у Київському державному університеті, із цього приводу зазначав: "На сьогодні майже не випускається технічна література нашою рідною мовою. А коли який-небудь наполегливий автор усе ж таки зуміє домогтися, щоб його книжка була надрукована нашою мовою, то тираж такої книжки визначають дуже малий, 500-1000 примірників" [1, с. 155].

Така невтішна ситуація в національно-мовній політиці сприяла відновленню руху на захист рідної мови та викликала протест серед значної групи свідомих українців. Зокрема, до центральних органів влади республіки, редакцій газет та інших видавництв надходило багато листів з приводу витіснення української мови або нерівноправності існування російської й української мов [2]. Своє невдоволення мовною політикою радянської влади висловлювала в листах до центральних газет і журналів українська інтелігенція, зокрема М. Бажан, О. Гончар, Л. Дмитерко, С. Крижанівський, Н. Рибак, М. Рильський, М. Руденко та ін. Зі смутком про утиски української мови писав й О. Довженко: "...в столиці сорокамільйонної Української Радянської Соціалістичної Республіки викладання наук провадиться руською мовою. Такого нема ніде в світі... Яка нечувана аморальність... І жаль, і сором..." [5, с. 413]. Більшість учасників III пленуму Спілки письменників України, який проходив у Києві 10-11 січня 1962 р., теж говорила про занепад української мови та культури. Зокрема, поет І. Муратов різко критикував освітня закон, у якому

передбачалося право вибору мови навчання. Він закликав своїх колег звернутися до ВР СРСР із вимогою переглянути цей пункт, оскільки "від цієї непередуманості стоїть під загрозою ціла культура" [21, арк. 6-11]. Проте ці заклики й вимоги не знайшли широкої підтримки та розуміння з боку влади й класифікувалися як "вияви націоналізму" та "ідеологічно нездорові" висловлювання. Поширення радикальних настроїв у суспільстві стосовно офіційної мовної політики КПРС - КПУ викликала відповідну реакцію керівництва країни. Упродовж 1961-1964 рр. органами КДБ при Раді Міністрів УРСР було притягнуто до відповідальності багато молоді та інтелігентів Києва, Дніпропетровська, Львова, Івано-Франківська, яка намагалася протидіяти русифікації України [1, с. 153].

Як засоби русифікації українців радянська влада активно використовувала радіо, театр і кіно. Зокрема, республіканське радіо значну частину свого ефірного часу віддавало трансляціям із Москви, які велися тільки російською мовою, бо московське радіо національними мовами республік передач не вело [4, с. 93]. Зрусифікованим практично повністю був і театр. Наказ Міністерства культури УРСР № 55 від 2 серпня 1963 р. "Про ідейну спрямованість театрального репертуару та підвищення ролі театру в комуністичному вихованні трудящих" усе більше зміцнював ідеологічний контроль компартійної верхівки над постановкою нових мистецьких творів [7, с. 367]. Українське кіно теж стрімко втрачало своє національне обличчя. В Україні не випускалося жодного українськомовного фільму. Лише після того, як російськомовний варіант фільму затверджувався в Москві, можна було створювати українськомовну версію. Головними у творах діячів української культури мали стати теми праці й побуту радянських людей, "світле комуністичне майбутнє", тематика Великої Вітчизняної війни та побудови п'ятирічок. Про обмежені можливості радянського кінематографу через ідеологічну політику писав український кінорежисер О. Довженко: "У фільмі все однопланове. І немає мислення. І кожному відведено судити не вище чобота" [5, с. 386]. Усі ті, хто у своїх творах порушував національні питання, відповідно, зазнавали утисків та переслідувань. Яскравим прикладом цьому може слугувати мистецька творчість С. Параджанова: "Фільм Сергія Параджанова "Тіні забутих предків" знаменував злам на Київській кіностудії ім. Довженка і повернув їй... міжнародне визнання. І ось Сергія Параджанова "виживають", нависає загроза і над іншими яскравими фільмами, що готуються на студії, чується розмова про те, що треба трохи "загвинтити гайки"... [4, с. 111]. Так, грубим адмініструванням, бюрократичною "пильністю" штучно стримувалася й збіднювалася українська культура, компрометувала себе в очах багатомільйонної публіки, яка не мала змоги бачити в дії владний неочевидний механізм "стримування" [4, с. 112].

З огляду на такий стан речей, значна кількість діячів культури на сторінках тогочасних журналів і газет порушувала наболілі проблеми мистецтва й закликала до надання можливості вільного творчого пошуку [13]. Прогресивна частина української інтелігенції перестала сприймати все російське як приклад для обов'язкового наслідування, а українське - як щось "другорядне", "меншовагітне". На протипагу офіційній тематиці, усталеним стереотипам з'являється так зване новаторство, що в Україні у своїй творчості представляли М. Вінграновський, І. Дзюба, І. Драч, Л. Костенко, Д. Павличко, В. Шевчук. Літературна спадщина молодого покоління українців починає відрізнятися від одноманітного стилю переважної більшості радянської літератури. З цього приводу видатний український історик Г. Касьянов

значає: "Постала потреба знайти своє місце не поруч із культурою "старшого брата", а в контексті всіх світових культур, передусім західної" [6, с. 16].

Новизну мислення українських митців бачила й тодішня влада, яка розцінила цей крок як вихід інтелігенції з-під контролю партії [22, арк. 11-15]. Результатом такого протистояння між свідомими українцями й радянським бюрократичним апаратом стала поява шістдесятників - противників політики русифікації в УРСР та тоталітарного режиму. У своїй праці "Інтернаціоналізм чи русифікація?" І. Дзюба доводив, що за русифікацією стоїть давній російський шовінізм і колоніалізм в обгортці псевдомарксистської термінології. "Колоніалізм, - писав він, - може виступати не лише у формі відкритої дискримінації, але й також у формі "братства", що дуже характерно для російського колоніалізму" [4, с. 79]. Реакція радянської влади на такі прояви опозиції не забарилася: на сторінках журналів, наприклад "Дніпра", з'являються статті офіційних критиків, у яких звинувачують новаторів модерної творчості у складності й незрозумілості їхніх мистецьких прийомів для пересічних громадян, в "очорнителів" радянської дійсності, "ідейній хибності" та "нездорових тенденціях" [17, с. 145].

В Україні розпочалися таємні арешти. У 1970 р. було заарештовано В. Мороза, а в 1972 р. - Є. Сверстюка, В. Чорновола, І. Світличного, І. Калинця, І. Дзюбу, В. Стуса. Зазнають гоніння письменники О. Гончар, О. Бердник, Л. Костенко та ін. У травні 1971 р. ЦК КПРС приймає постанову про "Політичну боротьбу серед населення Львівської області", що схвалювала проведення каральних заходів щодо науково-педагогічної та творчої інтелігенції, яка чинила спротив русифікації, і відкривала шлях до подальших репресій [24, с. 369]. Створювалося враження, що кожного разу, коли на якійсь ділянці української культури з'являлися нові сили й починалося якесь пожвавлення, бюрократична машина втрачала сон і спокій, допоки не придушувала це пожвавлення й не повертала все до "нормального" художнього рівня [4, с. 111].

Особливо жорсткий ідеологічний тиск на все українське посилювався з призначенням у 1972 р. на посаду першого секретаря ЦК КПУ прихильника політичного курсу Кремля В. Щербицького. В одному зі своїх виступів він стверджував: "Сьогодні в процесі культурного будівництва, як ніколи, підвищується роль і значення російської мови, яка по праву є другою рідною мовою у нас в республіці..." [9]. Таким чином, функція російської мови уже не обмежувалася роллю засоба міжнаціонального спілкування, вона проголошувалася другою "рідною мовою" неросійських народів СРСР, і саме це стало підґрунтям для вимушеного її використання в середовищі українців.

Так, зокрема, упродовж 1969-1980 рр. частка журналів, що виходили українською мовою, знизилася з 46 % до 19 %, а українських книжок - з 60 % до 24 % [4, с. 370]. Стрімко зменшувалась кількість українськомовних підручників та посібників. У шкільних, а також обласних, міських та районних бібліотеках бракувало книг українських письменників. Читачі були позбавлені можливості ознайомитися з найкращими зразками української літератури. Контроль за діяльністю видавництва, ретельні перевірки книжкових магазинів, фондів бібліотек навчальних й інших закладів на наявність "політично шкідливої літератури" значно звужували межі доступної інформації [20, арк. 4]. Цілеспрямовано знищувалося все те, що містило в собі українське, спонукало до вивчення власної національної історії, сприяло вихованню почуття національної гідності та гордості, при-

щеплювало любов до української мови, традицій, звичаїв і культури, пропагувало національну ідею, ідею української державності та право українців на національне самовизначення.

Висновки

Таким чином, упродовж 60-70-х рр. ХХ ст. партійно-державне керівництво УРСР активно втілювало в життя політику етнічної асиміляції, метою якої була цілковита руйнація національно-культурного буття українців та їх перетворення в національну меншину на своїй власній історичній землі. Ідеологи КПРС - КПУ намагалися перемістити акцент із національних особливостей народів на їхні спільні радянські риси й тим самим прискорити створення на їх основі єдиного денационалізованого "радянського народу". Розпочалося тотальне впровадження російської мови та витіснення з ужитку української. Найбільшого розмаху політика русифікації набула після зміщення з посади першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста й обрання на цю посаду одноступенця й послідовника політичного курсу Кремля В. Щербицького. Новообраний керівник рішуче взявся за ліквідацію навіть незначних здобутків, здійснених з ініціативи української інтелігенції у сфері національно-культурної політики 1950-60-х рр. Стрімко зменшувався відсоток українського друкованого слова, утрачав національне обличчя український театр, російська мова заповнювала програми радіо- й телефіру та життя українців у цілому. Такий стан речей викликав появу шістдесятників, що були опозиційно налаштовані до існуючої комуністичної системи та стали символом традиційного прагнення українців до свободи. Саме завдяки національно-культурному руху представників нової генерації знесилена духовно українська мова та культура, спираючись на могутні багатовікові народні традиції, духовні цінності українського народу та міцний зв'язок поколінь усе ж таки зуміла зберегти свою національну основу й піднести патріотичні почуття українців на рівень свідомої готовності до подальшої боротьби за відродження суверенної й незалежної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О. Г. Наростання опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950-х - 1960-ті рр. / О. Г. Бажан // Український історичний журнал. - 2008. - № 5. - С. 147-159.
2. Гриб К. Що читати дітям? / К. Гриб // Літературна Україна. - 1964. - 28 жовтня. - С. 1.
3. Державний архів Одеської області, ф. Р-2000, оп. 7, спр. 22, 247 арк.
4. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. Дзюба. - К. : Видавн. дім "KM Academia", 1998. - 276 с.
5. Довженко О. П. Господи, пошли мені сили: щоденник, кіноповісті, оповідання, фольклорні записки, листи, документи / О. П. Довженко / [ред. рада: В. О. Шевчук та ін.]. - Харків : Фоліо, 1994. - 655 с.

Киндрачук Надежда,

кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры историографии и источниковедения Прикарпатского национального университета имени Василия Стефаника, г. Ивано-Франковск

НАЦИОНАЛЬНОЕ ПОРАБОЩЕНИЕ УКРАИНЦЕВ В УСЛОВИЯХ РУСИФИКАЦИИ ЯЗЫКОВО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА УССР: 60-70-тые годы ХХ в.

В статье исследуется русификация и идеологизация языково-культурного пространства украинцев в течение 60-70-х гг. ХХ в., показано вытеснение украинского языка повсеместным введением русского, осуществляется государственная политика тоталитарного коммунистического режима, направленная на устранение национальных различий, сближение наций, достижение их полного единства и создание "неделимого

6. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років / Г. Касьянов. - К. : Либідь, 1995. - 224 с.

7. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898-1971 / Институт при ЦК КПСС. - М. : Политиздат, 1972. - Т. 8 (1959-1965 гг.). - 567 с.

8. Крупник Л. О. Опір українських митців радянській тоталітарній системі в роки застою / Л. О. Крупник // Наукові записки : зб. наук. статей НПУ ім. М. П. Драгоманова. - К., 2000. - С. 199-208.

9. Масненко Л. Мовна політика в УРСР 60-80-х років. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду [Електронний ресурс] / Л. Масненко // Народний оглядач. - 2016. - 27 лютого. - Режим доступу: <http://ar25.org/article/movna-polityka-v-ursr-60-80-h-rokiv-dnyu-ukrayinskoji-pysemnosti-ta-movy-prysvyachuyetsya>.

10. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : зб. документів і матеріалів / [упор. М. І. Панчук та ін.]. - К. : Наук. думка, 1994. - 560 с.

11. Палій О. Чому важко пишеться "спільна історія" і легко "вітчизняна" [Електронний ресурс] / О. Палій // Українська правда. - 2011. - 9 лютого. - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/02/9/5895669/>.

12. Політична історія України ХХ століття : у 6 т. / НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних дослідж. ; [ред. кол.: І. Ф. Курас та ін.]. - К. : Генеза, 2003. - Т. 6. Від тоталітаризму до демократії (1945-2002) / [О. М. Майборода (кер.), В. П. Андрущенко, В. К. Баран, О. Д. Бойко та ін.]. - 696 с.

13. Померанцев В. Про искренность в литературе / В. Померанцев // Новый мир. - 1953. - № 12. - С. 218245.

14. Пустовіт Т. П. Полтавщина у період відбудови та хрущовської "відлиги" (1946-1964 рр.) / Т. П. Пустовіт // Полтавщина: влада на історичних паралелях / [ред. кол.: Г. П. Білоус, Ю. З. Данилюк, Г. Г. Журавель та ін.]. - Полтава : АСМІ, 2005. - С. 181-219.

15. Сергійчук О. Мовна ситуація у вищих навчальних закладах України (1955-1965) / О. Сергійчук // Етнічна історія народів Європи. - № 6. - 2002. - С. 4-8.

16. Тевікова О. В. Повсякденне життя громадян УРСР: соціальні та культурні аспекти (1953-1964 роки) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 "Історія України" / О. В. Тевікова. - Полтава, 2010. - 305 с.

17. Тичина П. Бути вірним великій ідеї до кінця / П. Тичина // Дніпро. - 1963. - № 3. - С. 145-148.

18. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 6, спр. 3510, 300 арк.

19. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 6, спр. 4922, 295 арк.

20. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 6, спр. 5292, 108 арк.

21. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 6, спр. 5691, 68 арк.

22. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 31, спр. 1955, 38 арк.

23. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість / П. Штепа. - [5 вид.]. - Дрогобич : Видавн. фірма "Відродження", 2005. - 412 с.

24. Ярмоленко М. Мовна політика в УРСР в 40-80-х роках ХХ століття / М. Ярмоленко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - К., 2013. - Вип. 3 (65). - С. 365-377.

советского народа". Все свои усилия советская власть направляла на укрепление русского национально-политического превосходства в Украине и воплощение в жизнь тезиса о русском языке как "втором родном". Постепенно правящая компартийная верхушка значительно сузила сферу применения украинского языка и сформировала статус его неполноценности. Стремительно уменьшался процент украинского печатного слова, терял национальный облик украинский театр, русский язык заполнял программы радио- и телеэфира. Однако против процессов русификации населения УССР и "теории двуязычия" активно выступили украинские педагоги, писатели, литературные критики, кинорежиссёры, художники, учёные, общественные деятели. Результатом противостояния между сознательной украинской интеллигенцией и советским бюрократическим аппаратом стало появление шестидесятников, которые в итоге возглавили национальное возрождение Украины конца 1980-х - начала 1990-х гг.

Ключевые слова: украинцы; украинский язык; языковая политика; культура; национальное поражение; русификация; советская пропаганда; коммунизм; сопротивление; противостояние; украинская интеллигенция.

Kindrachuk Nadia,

Candidate of Historic Sciences, Associate Professor, Associate Professor the Department of Historiography and Source Studies of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

UKRAINIAN NATIONAL OPPRESSION DURING THE RUSSIFICATION OF LANGUAGE AND CULTURAL SPACE OF THE USSR: THE 60's - 70's OF THE XXth CENTURY

In the article the author studied the russification and ideological language and cultural space of the Ukrainians during the 60's - 70's of the XXth century, showed the displacement of Ukrainian by widespread introduction of Russian, highlighted public policy of the totalitarian communist regime aiming to eliminate national differences, to move towards the nations, to achieve their full unity and creation of an "indivisible soviet people". The soviet authorities directed all efforts to strengthen Russia's national political advantage in Ukraine and the implementation of the thesis of the Russian language as a "second mother" and thereby destroying the natural human sense of belonging to the Ukrainian nation. Those who spoke only Ukrainian, attracted the attention of the respective services, which could cast doubt on their political loyalty and cultivate an inferiority complex. Gradually, the ruling communist party elite considerably narrowed the scope of the Ukrainian language and formed the status of its inferiority. Abruptly decreasing percentage of the Ukrainian printed word, the Ukrainian theater lost its national face, the Russian language filled the radio and television. However, Ukrainian educators, writers, literary critics, filmmakers, painters, scientists and public figures stood actively against the process of russification of Ukraine's population and the "theory of bilingualism". The result of the confrontation between the national conscious Ukrainian intelligentsia and the Soviet bureaucracy was the appearance of the sixtiers, which eventually led the national revival of the late 1980's - early 1990's.

Key words: Ukrainian; the Ukrainian language; language policy; culture; national oppression; russification; the Soviet propaganda; communism; resistance; opposition; the Ukrainian intelligentsia.

REFERENCES

1. Bazhan O. G. (2008), Growing resistance to russification policies in the Ukrainian SSR in the second half of the 1950's - 1960's, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical journal]*, Kyiv, 5, pp. 147-159 (ukr).
2. Hryb K. (1967), What to read to children?, *Literaturna Ukraina [Literary Ukraine]*, October 28, p. 1 (ukr).
3. *State Archives of Odessa region*, fond P-2000, opys 7, sprava 22, 247 p. (ukr).
4. Dziuba I. (1998), Internationalism or russification?, Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv, 276 p. (ukr).
5. Dovzhenko O. P. (1994), Lord, send me the strength: diary film narrative, stories, folklore notes, letters, documents, Folio, Kharkiv, 655 p. (ukr).
6. Kasyanov H. (1995), Dissenting voices: the Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of the 1960-80's, Lybid, Kyiv, 224 p. (ukr).
7. Institute of the Central Committee of the CPSU (1972), *The Communist Party of the Soviet Union in resolutions and decisions of Congresses, conferences and convocations of the Central Committee. 1898-1971*, Politizdat, Moscow, 8 (1959-1965), 567 p. (rus).
8. Krupnyk L. O. (2000), Resistance of the Ukrainian artists to the Soviet totalitarian system in the years of stagnation, *Naukovyi zapysky [Scientific Notes]. Collection of scientific articles of Dragomanov NPU*, Kyiv, pp. 199-208 (ukr).
9. Masnenko L. (2016), Language Policy in the Ukrainian SSR in the 60's-80's. The Ukrainian language in the twentieth century: the history of language liquidation (nationalgenocide), *Narodnyi ohliadach*, February 29, available at: <http://ar25.org/article/movna-polityka-v-ursr-60-80-h-rokiv-dnyu-ukrayinskoyi-pysemnosti-ta-movy-prysvyachuyetsya> (ukr).
10. Panchuk M. I. (compiler) et al. (1994), National relations in Ukraine in the twentieth century: a collection of documents and materials, Scientific Thought, Kyiv, 560 p. (ukr).
11. Palii O. (2011), Why is it hard to write «common history» and easy «domestic», *Ukrainska Pravda*, February 9, available at: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/02/9/5895669/> (ukr).
12. Kuras I. F. (ed.) et al. (2003), Ukraine's political history of the twentieth century: in six volumes, Genesis, Kyiv, Vol. 6. From totalitarianism to democracy (1945-2002), 696 p. (ukr).
13. Pomerantsev V. (1953), About sincerity in literature, *Novyy mir*, 12, pp. 218-245 (rus).
14. Pustovit T. P. (2005), Poltava region during reconstruction and the Khrushchev «thaw» (1946-1964), in Belous H. P., Danyluk Y. Z. and Zhuravel H.H. (editors) et al., *Poltava region: power on historical parallels*, Poltava, pp. 181-219 (ukr).
15. Serhiychuk O. (2002), Language situation in higher educational institutions of Ukraine (1955-1965), *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 6, pp. 4-8 (ukr).

16. Tievikova O. V. (2010), *The daily life of citizens of the Ukrainian SSR, social and cultural aspects (1953-1964 years)*, Thesis for the degree of candidate of historical sciences after specialty 07.00.01 «History of Ukraine», Poltava, 305 p. (ukr).
17. Tychyna P. (1963), To be true to a great idea till the end, *Dnipro*, 3, pp. 145-148 (ukr).
18. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, fond 1, opys 6, sprava 3510, 300 p. (ukr).
19. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, fond 1, opys 6, sprava 4922, 295 p. (ukr).
20. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, fond 1, opys 6, sprava 5292, 108 p. (ukr).
21. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, fond 1, opys 6, sprava 5691, 68 p. (ukr).
22. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, fond 1, opys 31, sprava 1955, 38 p. (ukr).
23. Shtepa P. (2005), *Moskovstvo: its origin, content, form and historical continuity*, Publishing house «Renaissance», Drohobych, 412 p. (ukr).
24. Yarmolenko M. (2013), Language Policy in the Ukrainian SSR in the 40-80-ies of the XXth, *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, Kyiv, 3 (65), pp. 365-377 (ukr).

© Кіндрачук Надія

Надійшла до редакції 25.04.2016

УДК 355.40(73)(410):94(4)"1939/1945"(045)

КЛИНИНА ТЕТЯНА,

*кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та документознавства
Національного авіаційного університету, м. Київ*

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА США ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939-1945)

Стаття розкриває питання інформаційної війни, яку проводили США та Велика Британія по відношенню до Німеччини. Зазначається, що для ведення інформаційної діяльності були створені спеціальні державні органи, які виконували різноманітні функції щодо забезпечення пропагандистської діяльності за кордоном. Акцентується на двох найбільш розповсюджених методах ведення інформаційної війни - використанні радіоэфіру та поширенні листівок серед військових та місцевого населення.

Ключові слова: США; Велика Британія; інформаційна війна; пропаганда; радіомовлення; листівка; Міністерство інформації; Управління воєнною інформацією.

Постановка проблеми. XXI століття в історії людства характеризується становленням інформаційного суспільства та широким розповсюдженням ЗМІ, що дає поштовх для розвитку інформаційної війни в умовах сьогодення. Ні для кого не секрет, що нині ці елементи є основою міжнародної інформаційної політики, а саме явище "інформаційна війна" використовується багатьма державами як ефективний інструмент реалізації своєї зовнішньої політики. Поняття "інформаційна війна" в процесі історичної еволюції ввібрало в себе цілий ряд явищ і згідно з цілями впливу на людей отримувало визначення як пропаганда, контрпропаганда, психологічна війна, техніка дезінформації тощо.

Дослідження і публікації з проблеми. Теоретичні аспекти інформаційної війни, яка в сучасних умовах переросла в психологічну війну як обов'язковий атрибут підготовки й ведення збройного конфлікту, сьогодні є предметом пильного вивчення з боку вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них слід назвати В. М. Варенка [1], Г. Г. Почепцова [4, 5], Н. Л. Волковського [6], А. Вінклера [11] та інших, які дають визначення поняття "інформаційна війна", висвітлюють стратегію інформаційної війни та методи маніпулювання суспільною свідомістю тощо. Наприклад, Н. Л. Волконський у своїй ро-

боті "Історія інформаційних війн" робить спробу цілісного висвітлення інструментарію інформаційної боротьби в найбільших війнах та кризових ситуаціях людства, даючи можливість дослідити трансформацію розвитку інформаційної боротьби тієї чи іншої країни в певний відлік часу, тоді як Г. Г. Почепцов [4, 5] концентрує увагу на механізмах, які є основою інформаційно-психологічних війн, та засобах протистояння їм.

Разом із тим, простеження початків сучасних інформаційних воєн, що дає можливість узагальнень і відстеження наявних тенденцій, є окремою важливою темою й потребує розширеного аналізу.

Формулювання мети та завдань дослідження. Істинно міжнародного масштабу інформаційна війна вперше набрала на початку XX століття, коли загострення економічних та політичних протиріч між країнами світу призвело до Першої світової війни. Однак саме за часів Другої світової інформаційна війна стала невід'ємним елементом зовнішньої політики та партнером дипломатії. Саме тому предметом та метою нашого дослідження було обрано інформаційну війну США та Великої Британії в 1939-1945 рр., аби зрозуміти сутність явища з метою можливості оцінювання наслідків глобалізаційного тиску сьогодення.